

EESSÕNA

22. juunil 1941 käivitas Adolf Hitler operatsiooni Barbarossa, sissetungi Nõukogu Liitu, mida valitses diktaator Jossif Stalin. Sellest tuli kõige raevukam hävitussõda, mida on iial peetud. Täiesti ootamatult tabatud venelased kaotasid esimestel sõjakuudel tohutu hulga mehi, tanke, lennukeid ja territooriumi, samal ajal kui sakslased tungisid edasi Moskva suunas. Septembris oli Nõukogude pealinn juba tõsiselt ohus. Kuid Stalin korraldas vasturünnaku ja sakslased paisati tagasi.

1942. aasta alguses kavandas Hitler uut halvavat hoopi. Stalin ootas uut rünnakut Moskvale, aga selle asemel käivitas Hitler *Fall Blau**, edasitungi Ukraina aladel ja siis Lõuna-Venemaa tohutu suurtes steppides suunaga Doni ja Volga jõe ja lõuna pool eesmärgiga saada enda kätte Kaukasuse naftaväljad. Natse abistasid nende liitlased: Itaalia fašistlik diktaator Benito Mussolini saatis rünnakule appi 235 000 itaallasest koosneva armee. Kummalgi poolel nappis tanke, seepärast saatsid nad põgusalt lahinguväljale hoopis ratsaväe. Neis lahingutes toimusid ajaloo viimased suured ratsaväerünnakud.

Sel suvel varisesid Nõukogude väed kokku ning kümned tuhanded sõdurid piirati sisse või alistusid, terved hulgad venelastest või kasakatest antikommuniste aga läksid vaenlase poole üle ning hakkasid natsidega koostööd tegema. Saksamaa pealetung oli nii edukas, et peagi näis, nagu lõigataks Venemaa pooleks. Saksa väed tungisid edasi ka Põhja-Aafrikas. Kui nad oleksid tunginud Kaukaasiasse, siis tekkinuks tõsine oht, et nad ühendavad oma jõud vägedega, mis asusid Lähis-Idas – ja siis olnuks sõda venelastele kaotatud. Hitler haistis võiduvõimalust; Stalinil polnud paanikast palju puudu. See oli Teise maailmasõja kõige ohtlikum kriis.

---

* „Sinine juhtum” (sks) – *Tlk.*

Varsti oli võimas Doni jõgi ainus, mis seisis lüüasaamise ja ellujäämise vahel. Teisel pool Doni, Volga jõe ääres, asus linn, mis tollal kandis nime Stalingrad, Stalini linn.

See oli meeleheitlik, ebakindel hetk, mil astusid sõtta selle romaani tegelased ...

PROLOOG

Punane muld juba kuumenes ja päike oli tõusmas, kui nad hobuste selga istusid ja ratsutasid üle stepi lõõmava silmapiiri suunas. Elus on aegu, mil elatakse ühest hingetõmbest teise, ühest raputusest teise, vaatamata edasi ega tagasi, elatakse erilise intensiivsusega, ja see oli üks neid aegu.

Nad olid tulnud välja paplialust, kus olid veetnud öö, magades hobusetekkidel, pead sadulakottidel, sõrmed püstolite ümber konksus, sadulad ja püssid enda kõrval. Hobused seisid nende kohal, pehmed sõõrmed õhku nuhutamas, sügavpruunid silmad valvamas oma peremehi, keda nad nii hästi tundsid.

Kapten äratas nad ükshaaval. Nad saduldasid hobused, kinnitades sadularihmad nende kõhu all, vaatasid üle kabjad ja kannaliigesed, silistasid turja või kaela, rääkisid nendega tasasel häälel. Hobused heitsid pea selga, kui parnud neid piinama kippusid, väristasid rinda, rapsisid sabaga, pööritasid silmi selle suunas, mis jäi puude taha.

Ratsaväelased silmitsesid murelikult lauskmaad, teades igaüks, et nende tulevik oli niisama kurjakuulutav, nagu see maa oli piiritu. Nende heitlus põletava päikese käes oli mõttetu – nad olid ühtaegu jälitajad ja jälitatavad –, aga nende südames polnud lootusetust – sugugi mitte –, sest kõik nad olid lootusetusega varem kokku puutunud, ja see siin oli palju parem. Siin said nad missiooni täites end oma verega lunastada: nad uskusid seda hukutava veendumusega, ja mõnele neist oli see esimene aus tegevus kogu nende elu jooksul ...

Nad pöördusid oma hobuste juurde, keda nad armastasid üle kõige, andsid neile kuivsööta ja heinu, mida nad kandsid sadulavõrgus. Hobused vajasisid rahustamist, kuid harjamine, armastav hoolitsus – nii paljude hommikute rutiin – mõjus loomadele hästi.

Päikeseketas oli taeva roosakaskollaseks värvinud, ent silmapiir nende selja taga oli ikka veel süsimust ja pikkamisi kerkivad suitsukeerud näisid nii tahketena, et meenutasid tumeda katedraali kupleid. Kauguses

kõmisesid plahvatused, aga nad ei teinud neist välja. Oli juba palav, kõrvetavalt palav, ning iga mehe ninal ja ülahuulel pärlendasid higipiisad. Puhus tuul, aga seegi oli kõrvetavalt kuum, keerutades mustaks tõmbunud kõlkaid ja nisuaganaid. Rohi oli võitmatu suve viltuste kuldkiirte all pleekunud.

Pantaleimon, kes oli salga vanim mees, kustutas öise lõkketule, tampis tuha maasse ja pakkis kohvipoti oma sadulakotti, mis oli omamoodi toidu, tööriistade ja muu moona Aladdini koobas. „Ära kunagi viska midagi minema,” ütles ta ikka. „Iga asja jaoks on oma aeg, vennas, kõigest on lõpuks kasu.”

Kasakad kutsusid üksteist vendadeks, nii nagu kompartei liikmed kutsusid üksteist seltsimeesteks. Pantaleimon, keda alati tunti lihtsalt Pankana, surus Benja Goldeni õlga. „Pea püsti, Golden,” ütles ta. „Stepis paistab alati päike.” Siis kontrollisid nad, et saablid on tupes, püssid õlal, tsinkplekist laskemoonakarbid nahkkukrutes ning vinnutatud liha, leib, suhkur ja kokkurullitud hobusetekid sadula taga kotis. Nad ei jätnud maha midagi ... mitte midagi peale neist allpool nõlval lebava surnukeha, mille kõril mustendas pigise triibuna veri. Benja heitis talle pilgu, aga ainult hetkeks; ta oli surnutega juba harjunud.

„Ega tema vist meist puudust tundma ei hakka?” küsis Mametka oma heleda häälega. Ta oli tillukest kasvu – oma sõnutsi meeter viiskümmend kaks –, faunilike roosinupuhuultega ja nii plikaliku hääle ja lapselikult taltsutamata silmadega, et laagrites olid kriminaalid pannud talle hüüdnimeks Bette Davis.

Nad olid eksinud vaenlase vägede selja taha ning Benka Golden tundis aeg-ajalt, nagu oleksid nad maailmas viimased elus inimesed. Aga nende väike salk ei olnud tüüpiline Punaarmee üksus. Nad olid süüdimõistetud mehed ja ülejäänud armee kutsus neid surmaminejateks, *smertniki*. Sellegipoolest ei surnud need mehed Benja mälestustes kunagi. Hiljem leidis ta, et nad olid temaga alati kaasas, elutruudena tema unenägudes – nii nagu nad olid sel päeval. Mõned neist olid kinni istunud tapmise või pangaröövi, mõned maisitõlviku varastamise pärast, paljud aga lihtsalt selle ebaõnne pärast, et olid jäänud Saksa vägede piiramisrõngasse. Ainult tema, Benja, oli poliitiline vang, ja see tähendas, et ta pidi olema veelgi ettevaatlikum. „Minu eesnimi on eimiski, minu perekonnanimi on eikeegi”, kõlas tema moto. Omal ajal oli selline diskreetsus olnud tema

jaoks raske, aga nüüd olid nad kõik organite ja isegi sõjaväe kontrolli ulatusest väljas.

Oli 1942. aasta juulikuu ning Punaarmee oli laiali pudenemas. Stalini Venemaa oli hävingu äärel ning laagrite usaldamatus ja paranoia näris ikka veel neist igauhte. Kohutava hinnaga vaenlase ridadest läbi murdnud, stepi lõputul pleekinud merel hulpimas, oli neil veel üks ülesanne täita.

Benja proovis oma hobuse Hõbesoki sadularihma. „Parem on unustada oma püksid ja ratsutada palja tagumikuga kui unustada oma sadularihm,” oli Panka teda õpetanud. „Lõtv sadularihm tähendab sõitu inglite manu!”

Nad olid valmis. Nende kapten Žurko andis kerge peaviiega märku: „Istuge hobuste selga! Aeg välja ratsutada.”

Prištšepa, kelle turris juukseid päike metalselt kuldas, polnud oma lahedast, taltsutamata röömust midagi kaotanud. Kannuste kõlinal hüppas ta naerdes sadulasse ja tema hobune Esperanza – sama mänglevalt hulljulge nagu ta isegi – heitis mänguga kaasa tulles pea selga. Benja imetles Prištšepa võimet olla õnnelik isegi siin – kas polnud see maailma parim and? Olla õnnelik kus iganes.

Ta vaatas, kuidas Panka, kes pidi olema vähemalt kuuekümneaastane, asetaskäe kergelt oma hobuse turjale ja tõusis Almazi selga, ilma et oleks jaluseid puutunudki. Tal oli väike vatsake, aga sellegipoolest oli ta sooniline, tugev, ei pidanud pingutama. Mitte kõik nad polnud oma hobuste vastu nii õrnad ja see paistis välja. Kui Garanža oma Iludusele lähenes, tõmbas mära kõrvad pead ligi ja pööritas silmi. Kõik hobused kartsid „Ämblik” Garanžat tohutult ja polnud ka ime; ka Benja kartis teda. Tema kühmuline, vormitu pea nägi välja, nagu oleks pime metsinimene selle kirvega puust välja tahunud; tema suu oli tillukeste hammastega helepunane lõhe ning ta oli pealaest jalatallani kaetud pikkade, sirgete mustade karvadega. Ta ei kiirustanud kunagi, vaid liikus alati loivava aeglusega, mis talletas endas kontsentreeritud ähvarduse energiat. Ja siis oli ka tšetšeen „Naerusuu”, kes eemalt vaadates paistis kõhetu ja õilsate näojoontega ning enneaegselt hallide juustega, mis muudavad Kaukaasia mehed nii nägusaks – kuni ta piisavalt röömsaks või vihaseks sai, ja siis, mõtles Benja Golden, sa teadsid ...

Benja oli viimane, alati viimane. Valusalt kange, kintsud pikast sadulas istumisest marraskil ja tagumik sinikaid täis. Õieti oli ta ratsutama

õppinud alles oma lühikese väljaõppe ajal, ning nüüd asetas ta oma vasaku saapa jalusesse ja vinnas end ähkides sadulasse.

„Ettevaatust, vanaisa!” Noor Prištšepa haaras tal õlast kinni ja hoidis teda raudses haardes, kuni Benja kindlalt sadulas istus.

Panka, kelle valgete vuntside ja juuksetuti järgi pealael võis tema nooruse esimese sõja eelsesse aega paigutada, näris tubakat ja imes innukalt oma vuntsi, mis tavaliselt oli lõbususe tundemärk.

Mehed ratsutasid niisama erinevalt, nagu nad ka kõndisid, ja nende hobustel oli igaühel oma elulugu, rünnakud ja taganemised, kriisid ja triumfid sellel rajamaal, mida nende ratsanikud tundsid ja mõistsid nagu omaenda last. Ja paigalt liikudes sosistas igaüks neile oma tervituslause. „Kappadi-kappadi, nõtke sell,” ütles Panka Almazile, oma kõrbile täkule, Prištšepa aga kummardas alla ja puhus üle Esperanza valge tipuga kõrvade, mis tõusid ettepoole kikki ja siis tõmbusid heameelest pead ligi. Benja, moskvalane, kes oli veetnud osa oma elust Hispaania kohvikutes ja Itaalia villades, ümises nagu rabi kõrvus kummitavaid palveid katekismuse kiituslaule Hõbesokile, oma perule tumeraudjale Doni märele, kel oli valge lauk otsaesisel ja valged esijalad, millest ta oligi saanud nime. Hõbesokk pööras oma kiiskava kaela taha Benja suunas ja mees sirutus ettepoole, libistades käed ümber hobuse. Ta armastas seda hobust nii palju, nagu ta iial ühtki inimest polnud armastanud. Pealegi, mõtles ta, polnud ta iial kedagi nii väga vajanud nagu nüüd Hõbesokki.

Kapten Žurko tõstis käre; tema särk oli juba higiplekiline, suvemütsi nokk oli tõmmatud alla prillide kohale. „Kui kardate, ärge tehke!” hüüdis ta meestele. „Kui teete, ärge kartke!”

Hetke vaatasid seitse meest üle kõrbenud stepi kaugemale. Nende näod olid juba tolmuuga kaetud: tolmu oli nende silmades, suudes ja sõõrmetes, nende riietes. Kirbe, pisaraid silma kiskuv tolmu rippus õhus, kui nad üle ristiku ja lavendli ja aasnurmika ratsutasid.

Kapten Žurko pühkis prille ja pingutas silmi. „Ma mõtlesin oma pojale,” tähendas ta Benjale, salgaliikmele, kellega tal oli kõige rohkem ühist. „Ema ütleb talle, et ta ei pea õppimisel vaeva nägema. Ma teen talle etteheiteid ...” Kui pentsik tundus see Benjale, et too mees kurtis keset seda põrgut argielu asjade üle.

Kuid Benja mõtles laibale. Nad kõik olid seda näinud, mõistnud, mida see tähendas, aga keegi polnud öelnud sõnagi, polnud üllatust ega

küsimusi. Lõppude lõpuks olid nad ju kõik teda hästi tundnud. Aga nad tundsid hästi ka surma. Laagrites tuli surm kärmelt nagu hingetõmme. Jää sulades kumasid laibad tumedatena välja lumest, kuhu nad olid kukkunud, võib-olla valvuri kuklalasust. Mõnikord kõndisid mehed mitu päeva, surm pea kohal: nende pilk oli klaasjas, nina terav, põsed aukus, ning hommikul olid nad oma barakikoikus surnud, suu pärani lahti. Benja teadis, et nad ei lase mustjaspruunide vereniredega laibal segada oma keskendumist ega kallutada end ülesande täitmiselt kõrvale.

Žurko rääkis ikka veel oma poja laiskusest – tema viitsimatusest õppida, tema rohkest suitsetamisest ja näiliselt väsimatust oma tervise rikkumisest. Benja vaatas enda ümber ringi. Tema kaaslased polnud ehk kunagi üheski peres tundnud end nii koduselt nagu selles salgas. Kogu stepis olid kummalgi vaenupoolel leidnud endale selle julma kaose hierarhiates koha kummalised mittekohanejad. Benja küsis endalt, kas tema elus oli üldse olnud hirmsamat hetke kui see. Žurko oli ses kambas ainus aus kodanik – selline, kes, kui ta ellu jääb, võiks minna tagasi tavaellu arveametniku või töödejuhatajana, ülikonnaga mehena, sellisena, keda võib näha Moskva metros, diplomaadikohver käes. Ta oli meeste vastu õiglane, püssitule all häirimatu, ning tema rahulikkust näitas see, et ta ei vaevunud nähtut kommenteerima.

Legendikud olid peaaegu lauskjad, vaheldumisi paju- ja paplitukkadega, aga enamalt jaolt nad lihtsalt laiusid – mõnikord õõtsuva kõrge rohuga ning kollase õisiku ja musta südamega päevalilledest kubisev tühermaa, lõputu silmapiir, helepunasest kiiresti kollaseks ja violetseks muutuv taevast: hämune, tolmune, teraline vaevus. Ainuüksi selle avaruse ilu tekitas Benjas abitult hõljumise tunde, mis võimaldas tal elada käesolevas hetkes ning mitte üritada mõista midagi muud kui omaenda aimdust, et ta on väsinud mees, kes ihkab veel ühe jahmatava päeva elus püsida.

Taamal kündsid tankide eskadronid nagu terasest prussakad kohvipruunis tolmus. Nad suundusid Doni poole ja neist üheksakümne kilomeetri kaugusele jäi Stalingrad.

Pea kohal olevas lõhkirebitud taevast vuhisesid lennukid läbi hämu, Jakid pidasid kahevõitlust Messerschmittidega. Nende lähedal Vene vägesid jälgiv Saksa Storch meenutas kohmakat pterodaktülost, arvas Benja. Natside pealetung oli viimastel nädalatel olnud nii kiire, et steppides

valitses kaos. Terved Vene armeed olid jäänud Saksa vägede piiramisrõngastesse; paljud reeturid olid sakslaste poole üle läinud, teised steppidesse maha jäetud. Seal verekatlas polnud mitte ainult sakslane venelase, nats kommunisti vastu, vaid ka venelane venelase, kasakas kasaka, ukrainlane kõigi ja kõik juutide vastu ...

Stepiteedel ja avamaal rändasid talupojad tagasi vankritega, millele oli laotud nende varanatuks, või kõmpisid tülpinute ja stoilistena edasi, sõdurite pealetungidest ja taganemistest segaduses. Ning külades, metsades ja kõrges rohus peitsid end juudid, kadunud rahvas, kes väitis olevat näinud pealt asju, mis kõlasid oma kuritahtlikkuses uskumatutena. Kaugel oma armetutest Bessaraabia küladest või suurtest Vene linnadest Odessast ja Dnepropetrovskist, põgenesid nad üksinda, sööstes heina-kuhja juurest küüni juurde, otsides pelgupaika.

„Hea küll, eskadron, edasi!” hõikas kapten Žurko, otsekui oleks neil täielik eskadron, otsekui poleks paljud neist surma saanud, otsekui poleks neid ainult seitse – ja otsekui poleks kaheksas liige puudesalu taga kärbestest kihamas. „Laseme traavi, liigume edasi, enne kui kuumaks läheb. Ratsutage, bandiidid!”

Algul kõndisid nad sammu, kapten Žurko järel tuli Väike Mаметka oma pisikesel ponil, kes Benja meelest polnud palju kõrgem kui suur koer, siis Panka Almazil, tema järel Ämblik Garanža ja ülejäänud tulid viimastena.

Nad traavisid läbi päevalillepõllu, mille kohal pikeerisid varblased. Prištšepa kummardus, noppis suuri, rõõmsaid õisikuid, raputas neist seemned välja ja puistas need endale suhu, nagu oleks ta lihtsalt niisama sõpradega aega veetmas. Ja kui lauge maa pisut laskus, tulles vastu oja, mis nende ees elavhõbedase nirena päikese käes sätenas, märkasid nad kaugel eemal külas peeglilaigu vilgatust ning binokliga uurides nägi Žurko hobuseid, välihallis riides mehi ja khakivärvi metalli.

Nad kontrollisid ikka ja jälle oma relvi. Panka ratsutas nüüd Benja kõrval. Ta asetask vuntsi närides oma tohutu suure, tiikpuu karva tumeda käe Benja käsivarrele. „See on avar maa,” ütles ta. „Pead pingutama, et sellega sammu pidada.”

Benja vaatas Panka kitsastesse silmadesse, mis nägid välja nagu vilgatavad kortsud tema parkunud rebasenäos, aga mida oli õnnistatud lausa imeliselt terava nägemisega. Panka puuris alatasa pilguga steppe, kuulatas

linnuhääli, hirve möiratusi, mootorite urinat. „See on pääsuke,” võis ta öelda. Või: „See on indleva soku uratus.” Mõnikord osutas ta ettepoole: „Ettevaatust! Seal on suslikuurg.” Siis olid veel lennukid: „See on meie oma, tankihävitaja.” Või püsside kohta: „See on kaheksakümne kaheksa millimeetrine.” Tema teadis alati.

Benjale tulvas adrenaliini kõrri, tema peopesad muutusid kleepuvaks, kõhus hakkas keerama ja hetkeks pani palavus tal pea ringi käima. Kusagil seal eemal olid tema vanemad. Mõnikord teadis ta, et nad on surnud, ja ta soovis nendega ühineda, aga täna tõstis lootus pead ja ta oli kindel, et leiab nad üles. Korra meenus talle naine, keda ta oli Moskvast armastanud. Ta tundis Sašenka kurgunaha lõhna, tema halle silmi, tema kaelas pingulduvaid sooni, kui nad armatsesid – see kõik oli nii elav, et mõjus valulikult. Elu pärast teda oli tõepoolest elu varjude riigis, ainult selle põhiliste elementidega: kohtumõistmine ja laagrid. Ta oli juba mitu kuud sõjaks valmistunud, aga kuidagi oli see lihtsam elu, see surmaheitlus, kasakate ja nende hobuste seltskond päevalillede ja rohu maailmas, see tolmu ja hobusehigi ja püssiõli maailm tekitanud temas palju elusama tunde, kui ta üldse meenutada suutis. Kui oleksite temalt hiljem küsinud, kas ta kartis, siis oleks ta öelnud: „Kartsin? Mul oli suurem hirm, kui te iial võiksite tunda.” Ja ometi polnud see määrav. „Me laulame laulu,” kirjutas Maksim Gorki, kes oli kord Benja vastu nii lahke olnud, „vaprate hullusest.” Benja ratsutas tapma inimest, võib-olla paljusid inimesi, ja teda valdas katastroofi eelaimdus – tema ellujäämine polnud üldse tõenäoline. Aga sellegipoolest uskus ta oma õnnesse. Ta pidi seda tegema. Nad kõik pidid seda tegema.

Läbi päevalillede kapates pööras Hõbesokk pead paremale, kikitaskõrvu, ja Benja Golden tundis tema sammu lühenemist. Hobune tahtis talle midagi öelda. Panka ja Prištšepa tulid juba sadulast maha, püssid vinnas. Benja asetas käe püstolkuulipildujale PPŠ, mis rippus tal üle õla.

Kui sa nüüd sured, ütles ta endamisi, siis oled surnud ammu enne, kui ...

ESIMENE PÄEV

I

„Vang Golden, tõuske!”

Benja tõusis, põlved nõtkumas. See oli kaks aastat tagasi, 1940. aasta talvel, ning kolm kohtunikku sisenesid üksteise järel Suhhanovka erivangla lihtsasse ruumi. Tema ees olid kaks paksu, vormiriides ja saabastega meest, ja kolmandat tundis ta mitte ainult ajalehtedest, vaid isiklikult. Stalini stiilis kuues ja kõrgete saabastega, sale ja kõhetu, kaarja ninaga, siilisoengus hallide-mustade juustega seltsimees Gerkules Satinov, Stalini lemmik ja poliitbüroo liige, istus parempoolsele toolile. Omal ajal oli Benja olnud elevel, et tunneb selliseid võimumehi, uhke, et Stalin teab, kes ta on. Säärast iiveldama ajavat narrust oli tema nooremas, rahutus minas olnud! Nüüd soovis ta, et nad poleks tema olemasolust iial midagi teadnud.

Benja tundis ära ka istungit juhatava mehe, paljakspöetud peaga vormiriides buldogi, väike vuntsilapp pimsskivi moega lillakaspruuni nina all. See oli Vassili Ulrihh, Stalini timukas-kohtunik.

„Mina, V. S. Ulrihh,” vuristas ta monotoonselt, kuulutan sõjatribunali istungi siin eriobjektis 110 alanuks.” Ta pidas silmas Suhhanovka vanglat. „Kell on 4.30 hommikul kahekümne esimesel jaanuaril 1940. Arutame Golden, Benjamini süüasja.”

Oli varahommik? Benja vaatas esmalt Ulrihhi armilist nägu, ikka veel suutmata uskuda, et nad võiksid ta süüdi mõista, kui tema ainsad eksimused olid lapselik uudihimu – ja armumine valesse naisesse. Ulrihhi viinauimastes, vesistes silmades nägi ta vaid tüdinud tülgestust, ja Benjale meenus judinaga, et kuuldavasti see kohtunik mitte ainult viibib hukkamiste juures, vaid viib neid ka ise täide.

Benja tõmbas sisse kohtunist õhkuvat sigarettide, vodka, kohvi ja hapukurkide kanget lehka – täiskasvanud magamata meeste lõhnad umbses kontoriruumis. See oli talle tuttav, meenutas pikki õnnelikke öid, kui kirjanikud oma Moskva köökides koidikuni koos istusid, et näägelda

kõige menukama luuletaja, parima filmi või kõige uuema skandaali üle ... Jäädavalt kadunud elu.

Piiludes enda ees laual olevaid pabereid, pühkides oma punakaslillasid silmalauge, luges Ulrihh: Golden, Benjamin on tunnistanud oma kuritegusid ning on seetõttu leitud olevat süüdi terrorismis, vandenõus mõrvata seltsimehed Stalin, Molotov, Kaganovitš ja Satinov (kes viibib ka siin tribunalis) ning kuulumises kontrrevolutsioonilisse trotskistide rühmitusse, millel on sidemed valgekaartlastega ning mida juhivad Jaapani ja Prantsusmaa salateenistused, vastavalt paragrahvile 58-8.”

„Ei, ei!!” kuulis Benja oma häält kusagilt kaugelt kiledalt hüüdvat.

Ulrihh pöördus paremale. „Seltsimees kohtunik Satinov, kas te loeksite otsuse ette?”

Satinov ei väljendanud vähimatki emotsiooni, aga Stalini tähtsad ninad olid ka võrratud külmaverelisuse meistrid. Nad pidid seda olema.

Ta tõstis jahedalt oma pilgu Benja suunas: „Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu nimel on ülemkohtu sõjatribunal teie süüasja uurinud ja seetõttu määrab sõjaväetribunal teile karistuseks *võšaja mera nakazanija*, mahalaskmine.”

Need sõnad – kõrgeim karistusmäär – tabasid Benjat kuumat joana, lüües ta hingetuks. Äkitselt ei saanud ta enam hingata ja ahmis meeletult õhku. Ta oli küllalt lähedal, et näha, kuidas Ulrihh kritseldas saatuslikud initialsid V.M.N., mida tunti *võška*’na; Venemaal oli kõige jaoks, igal osakonnal, igal töökohal, isegi tapmisel oma pahaendeliselt kena lühendnimetus. Aga see oli eksitus, kohutav eksitus! Sõnad pörkasid ta peas ringi. Ta teadis, kuidas *võška* käib, sest alati uudishimuliku kirjanikuna oli ta kord ühelt tšekistide ülemuselt küsinud, kuidas nad oma vange tapavad – ja seda küsides oli ta olnud naiivselt kindel, et tema sellisesse olukorda iial ei satu. Me viime nad sügaval tänavate all asuvasse kongi, öeldi talle. Kaks valvurit hoiavad vangi kätest ja samal ajal, enne kui vang jõuab midagi mõeldagi, tulistab kolmas valvur oma nagaanist kaheksa grammi tina täpselt sinna, kus on kaela ja pea ühenduskoht. Lõpuks tehakse „kontrolllask” meeleskohta.

„Ma ei tunnistanud midagi. Mitte kunagi! Ma ei ...”

Ulrihh ohkas, sosistas midagi Satinovile ja näitas talle paberipakki.

„Minu ees laual on teie allkirjaga ülestunnistus, vang Golden,” ütles Ulrihh.

„See on vale! Ma ei ole milleski süüdi!”

„Vaikust, vang!” käratas Ulrihh, põrutades rusikaga lauale.

„Kas te kirjutasite sellele alla või mitte?” küsis Satinov oma gruusia aktsendiga.

„Ei!” vastas Benja. „Saage aru, mul polnud valikut – mind peksti. Ülestunnistus pressiti mult välja. Ma eitan kõike, mind piinati ...”

Ulrihh pühkis pigmendiplekilise käega oma lamedat nägu. See oli olnud pikk öö täis *võška*’sid – vangide süüdimõistmisi ja hukkamistel viibimisi –, milleks oli jõudu ammutatud vodkast, ning Benja nägi, et ta tahab oma aruande seltsimees Stalinile ära saata ja magama minna.

„Allkirjaga ülestunnistusel on seaduse jõud,” kostis Ulrihh ühtaegu maruvihase ja ükskõiksena. „Karistus jääb muutmata, otsus on lõplik ja tuleb viivitamatult täide viia ...”

Benja hakkas hingeldama. Ta tundis kõhus kukkumist nagu läbi võlla-luugi ja siis läbitungivalt hirmsat iiveldust, mis pani põlved nõtkuma; ta arvas, et heidab sealsamas hinge. Valvurid püüdsid ta kinni ja hoidsid teda nagu katkist mannekeeni püsti.

Siis kummardus Satinov kõrvale ja sosistas midagi Ulrihhile. Satinov oli istungil kõrgeim võimuesindaja, Stalini relvavend, ja ta ei olnud kohtunik. Ta oli seal erilisel otstarbel. Stalin oli nimetanud ta istungi „kuraatoriks”, sest Satinov oli olnud nende inimeste sõber, keda ta pidi surma mõistma. See oli Stalini korraldatud proovilepanek.

Ulrihh kehtas õlgu ja Satinov kõhatas hääle puhtaks. „Vang Golden, teie karistus on muudetud. Selle asemel mõistetakse teile kümme aastat ...” Ja edasine kadus Benja kõrvus kergendustunde mühinasse. Kas ta kuulis ikka õigesti? Jah. Nii see oli. Kümme aastat! Rõõm elust – ja seda kõike tänu Satinovile!

„Aitäh,” sosistas Benja kohtunikele, aga nad ei pööranud talle enam vähimatki tähelepanu. Nad tõusid püsti ja korjasid oma paberid kokku. Benja tormas nende poole, aga valvurid püüdsid ta kinni, raputasid teda ja hoidsid teda tagasi. „Jumal õnnistagu teid!” hüüdis ta.

„Mitte rääkida!” Püssipära vastu külge. „Vaikust, vang!”

Mees, kes on kuulnud omaenda surmaotsust, on elanud põhjalikumalt kui keegi teine, ja Benja Goldeni jaoks polnud miski enam päriselt seesama. Nüüd saab ta elada kirglikult, avaralt. Ta saab jälle armastada. Oo, kuidas ta armastab elu! Ta vaevalt märkas, kuidas kohtunikud üksteise järel ruumist väljusid.

Sellele järgnes piki koridore marssimine ja sõit „musta rongaga” tagasi vangikongi, kus ta hakkas kõigest selgemini aru saama. Ta oli mõistetud pelgast surmast teispoole jäävasse valdkonda ja nüüd teadis ta, et kogu tema arreteerimisele eelnenud elu oli lõppenud. Ta oli peaaegu surnud, surnud ilma kohese kõdunemiseta, vangistatud ikka veel hingavana igavese praeguse põrgusse. Talle meenusid orjad, kes Rooma galeere aerutasid: nüüd saab temastki galeeriori, kes Gulagi laagrites end surnuks töötab. Aga siis mõtles ta: kümme aastat! See pole igavesti. Ma suudan ju kümme aastat üle elada ja tagasi tulla?

1940. aasta nädalad ja kuud möödusid selles kongis. Benja harjus sealse rutiiniga, aga ta teadis, et peagi saab see otsa, ja iga vang vihkab rutiinimuutusi. Muutused on ohtlikud. Siiski oli talle teada, mis ees ootab: üleviimine ehk tapp, teekond itta, Gulagi.

Ja siis jõudis see kätte. Äratus hommikul kell neli. Valvurid tormasid kongi sisse. „Ärka üles! Võta oma asjad! *Davai, davai!* Läksime!”

Benja ei teadnud, kuhu minnakse, teadis vaid, et ta viiakse loomavagunis itta, logistades pikkamisi läbi Uurali ja Siberi lõputute tühermaade. Rongid olid tuubil täis röpaseid, täitanud vange (palju poolakaid, nagu Benja teada sai, Stalini uute vallutuste ohvreid) ja neis olid uriinist ja düsenteeriast üle ajavad haisvad paraskid. Vahel rääkisid Benja ja ta kaaslased Stalini jahmatavast liidust Hitleriga ja sellest, kuidas nad omavahel Poola ära jagasid. Äsja oli Pariis natside saagiks langenud. Kui kaua Suurbritannia vastu peab? Enamasti aga lamas Benja lihtsalt oma nurgas, säästis energiat, püüdis elus püsida, õppis kuulama ja mitte rääkima. „Poliitilisena” asus ta vangide hierarhias kõige madalamal pulgal. Kõige kõrgemal positsioonil olid kriminaalid, ka mõrtsukad ja vargad, kes hoidsid loomavagunit oma võimu all, said endale kõige parema toidu ja võtsid kõike, mida soovisid. Kiire tuhlamine koos kõssitavate vangide seas ja Benja loomavaguni pimeduses tapeti mees tema uute saabaste pärast ning jäeti kiiresti ilma riidetest, mantlist, mütsist ja toidunormist. Ukse lahtilükkamisel siras valgus äkitselt sisse ja Benja nägi vilksamisi katkise kaltsunuku käte ja jalgade tantsu, kui alasti keha välja heideti, täites hetkeks lahtise ukseava, enne kui uks jälle kinni lükatati, ja Benja mõtles, kas ta oli seda üldse näinud. Sestpeale oli inimese surm – kunagine märkimisväärne ja unustamatu sündmus, millest võisid oma perele

rääkida või millest sa võisid ajalehest lugeda ja seda oma sõpradega arutada – sageli Benja jaoks lihtsalt üks juhtum teiste reas ja päeva üksluisuses ununes see kiiresti. Täide kihamine tema ihul ajas teda hulluks ning ta päevad kulusid nende püüdmisele ja purukslitsumisele, tundes, kuidas nende kehad katki krõpsatasid – haruldane rahuldustunne, õppetund, et väikesed ootamatud naudingud võivad muuta elu peaaegu et talutavaks. Mõnikord leidis ta, et temast on saanud lausa tillukeste asjade nautimise meister ning et see ongi elamiskunst.

Ta veetis igas tapivanglas mitu nädalat – igaüks neist oli omaette maailm, oma ellujäämisreeglitega –, kuni kuulutati välja järgmine tapp ja siis veel järgmine. Rida linnu üksteise järel. Petropavlovsk. Novosibirsk. Irkutsk. Igal pool ütlesid kaasvangid: „Palu Jumalat, et sa Kolõmale ei läheks ...” Aga selleks ajaks kui ta Baikali sinist vett nägi, teadis Benja, et just sinna ta lähebki.

Põrgulaeval üle Ohhoota mere sõitmise õudustest ikka veel oimetuna saabusid nad Magadani, kus neid ootas uus lumetipuliste mägede, karge õhu ja kullakaevanduste kuumaastiku maailm. Benja kujutas ette kullapalaviku linnu, millest ta oli lugenud oma armastatud Jack Londoni romaanidest, „Viimase mohikaanlase” rajamaad püstolikangelaste, jäljeküttide ja indiaanlastega. Oli alles september, viimased nädalad enne Ohhoota mere külmumist, ja peagi lõigati Kolõma mandrist pikkadeks kuudeks ära.

Valvurid viisid nad rühmade kaupa künkast üles mööda porist sihti, mida nimetati Kolõma maanteeks, ja laagrikompleksi, kus Benja ja teised vangid riidesti lahti võeti, pesti, raseeriti, ning nende riided aurutati läbi ja puhastati täidest. Duši all nägi Benja, kuidas mehed üksteise peale langesid, mõned põlvili, teised kummargil nende kohal, ühtides palavikuliselt, haarates kramplikke rusikatäisi rahuldust. Järgmisel päeval seisis ta alasti arstliku komisjoni – arsti ja tšekisti – ees, püüdes näha välja võimalikult nõrk ja vana. Kuid arst, kes oli ka ise vang, lõi tema toimikusse templi „KOLÕMA-TFT”, kõlblik raskeks füüsiliseks tööks.

„Aga ma ei ole piisavalt tugev,” protestis Benja.

„Suu kinni, raisk,” ütles valvur. „Simuleerimise eest on karistus kaheksa grammi kuplisse. Kaebamise eest ootab sind kartser. Hakka astuma!”